

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ПОЛТАВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА
ІМЕНІ ЮРІЯ КОНДРАТЮКА»
НАУКОВО-ТЕХНІЧНА БІБЛІОТЕКА НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ «ПОЛТАВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА
ІМЕНІ ЮРІЯ КОНДРАТЮКА»
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА
МАРИУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАЦІОНАЛЬНА МЕТАЛУРГІЙНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ
КРЕМЕНЧУЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА ОСТРОГРАДСЬКОГО
ДЕРЖАВНИЙ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИЙ ЗАПОВІДНИК
«ПОЛЕ ПОЛТАВСЬКОЇ БИТВИ»
ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ
ПОЛТАВСЬКА ОБЛАСНА УНІВЕРСАЛЬНА НАУКОВА БІБЛІОТЕКА
ІМЕНІ І.П. КОТЛЯРЕВСЬКОГО

Документно-інформаційні комунікації в умовах глобалізації: стан, проблеми і перспективи,

**МАТЕРІАЛИ
У ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ,**

**присвяченої
90-річчю Національного університету
«Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»
та
30-річчю створення кафедри українознавства, культури та
документознавства**

25 листопада 2020 року

м. Полтава

ІНФОРМАЦІЙНІ ТА КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ЗАХИСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВЕДЕННЯ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Ірина Передерій

м. Полтава

МАНІПУЛЮВАННЯ МАСАМИ ЯК ОСНОВНИЙ МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАВДАНЬ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ: ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНИЙ АСПЕКТ

Історичний розвиток людства свідчить про те, що поняття «інформаційна війна» завжди супроводжувало та визначало разом зі зброєю хід, характер і результат міждержавних протистоянь.

Видатний китайський військовий теоретик Сунь-Цзи ще у середині I тис. до н.е. вперше запропонував використовувати інформаційні заходи як бажану альтернативу бойовим діям. Він сформулював дев'ять заповідей, дотримання яких забезпечувало такий потужний вплив на духовний світ армії противника, що вона просто «розкладалася» ще до початку військових сутичок. Зокрема, Сунь-Цзи зазначав, що «у війні, зазвичай, найкраща політика зводиться до захоплення держави цілісно... Здобути сотню перемог у боях – це не вершина мистецтва. Підкорити суперника без бою – ось вінець мистецтва» [1, с. 40]. Не абсолютизував збройне насильство і відомий прусський воєнний теоретик К. Клаузевіц, автор класичного визначення поняття «війна». Він переконував: «Доведеться ... визнавати й такі війни, які полягають лише у погрозі супротивнику» [2, с. 449].

Термін «інформаційна війна» вперше було введено до наукового обігу (а тому – й практику політичного протистояння двох наддержав – США і СРСР) 1967 р. колишнім директором ЦРУ Алленом Даллесом у книзі «Таємна

капітуляція». Трохи згодом термін з'явився в аналітичній доповіді американського дослідника Т. Рони (який ще й увів поняття «інформаційного протистояння») для компанії Boeing «Системи озброєння та інформаційна війна». У документі зазначалось, що інформаційна структура стає найбільш важливим елементом економіки з одного боку, та найбільш вразливою мішенню з іншого» [3, с.140].

У сучасному науковому дискурсі проблемі вивчення надскладного соціально-політичного явища «інформаційна війна» надається достатньо уваги, про що свідчить, зокрема, різноманітність підходів до визначення його основного змісту, відсутність єдиної системи класифікації. На наш погляд, **інформаційна війна** – це *суспільно-політичне явище, яке у політичному аспекті є продовженням домінуючих ідеологічних засад державної політики, що здійснюється за допомогою комплексу засобів інформаційно-технологічної індустрії, механізмів інформаційно-психологічного впливу на суспільство всередині держави чи населення країн-конкурентів в умовах політичного (воєнно-політичного, економічного) конфлікту з метою формування у соціальному аспекті єдності суспільства, визначення його ідентичності та інформаційного захисту світоглядних цінностей, а також – деморалізації та фрагментації населення та силової компоненти держав-противників у межах глобального інформаційного простору* [4, с. 80].

Як будь-яке соціально-політичне явище, інформаційна війна має свої *характерні риси*, що відрізняють її від звичайної війни. До них, зокрема, належать:

- відсутність видимих фізичних руйнувань, через що оборонна реакція країни може бути запізнілою;
- непередбачуваність та постійна оперативна змінюваність засобів ведення інформаційної війни;

- необов'язковість фізичного захоплення людських ресурсів при обов'язковому встановленні контролю над їхньою свідомістю;
- вибірковість за принципом досягнення найбільшого ефекту, тобто інформаційна війна буде результативною, коли досягатиме реального ефекту у впливі на суб'єктів прийняття рішень у країні, щодо якої відбувається атака;
- недостатня ефективність короткострокової інформаційної війни у випадку слабкої інформаційної інфраструктури країни впливу;
- нівелювання розуміння правди, зведення дискусій до абсурду, саботаж здорового глузду;
- вплив на хід думок супротивника з метою прийняття ним вигідного для того, хто здійснює атаку рішення;
- перетворення об'єктивних переваг супротивника на його недоліки; гра на емоціях, відволікання розуму на негідний об'єкт [5, с. 43].

Головне завдання міждержавної інформаційної війни – здійснення безпосереднього негативного впливу на могутність країни-конкурента (чи противника) через послаблення її реальних і потенційних можливостей із гарантування безпеки, створення перешкод для активної внутрішньої та зовнішньополітичної діяльності, руйнування іміджу, послаблення владної еліти, загроза стабільності соціально-політичного режиму, конституційному устрою чи територіальній цілісності.

Основним механізмом реалізації завдань інформаційної війни є маніпулювання масами. Оксфордський словник англійської мови трактує *маніпуляцію* як «акт впливу на людей... майстерне управління ними...або оброблення». Об'єктом дій маніпулятора є духовний, психологічний складник, психоемоційні патерни людської особистості [6].

Прийнято виокремлювати три види маніпуляцій – міжособистісні, масові, політичні. На наше переконання, у добу інформаційного суспільства найбільше

впливають на масову свідомість політичні маніпуляції. Вони є прихованим управлінням політичною свідомістю та поведінкою людей з метою примусити їх до дії або бездіяльності всупереч їх потребам чи інтересам. Для здійснення цього маніпулювання використовують пряму підтасовку фактів, замовчування невігідної інформації, недостовірну інтерпретацію фактів, поширення сфальсифікованої інформації (фейків) тощо.

Сучасні інформаційні технології, глобалізація інформаційно-комунікативного середовища та інтерсуб'єктно-суспільні обміни в Інтернеті суттєво розширюють спектр й потенціал застосування маніпулятивних стратегій і тактик.

Мета маніпулювання свідомістю полягає, насамперед, у поширенні ворожих, шкідливих ідей та поглядів; дезорієнтації та дезінформації мас; послабленні архетипів та стереотипів суспільства для нівелювання його національної ідентичності; створення образу ворога як зовнішнього так і внутрішнього; залякуванні противника своєю (реальною чи псевдо-) могутністю.

Виділяють такі основні рівні маніпулятивного впливу:

- посилення існуючих у свідомості людей ціннісних настанов, стійких стереотипних конструктів, що сформовані у минулому та містять ціннісно-орієнтаційні патерни;
- часткова трансформація поглядів при акцентуванні уваги на ту чи іншу подію;
- кардинальна зміна життєвих настанов [7, с.15].

На думку авторів підручника «Історія інформаційно-психологічного протиборства», для маніпулювання суспільною свідомістю використовують методи перекручування, приховування та способу подання інформації.

Перекручування інформації – варіює від відвертої брехні до часткових деформацій (підтасовування фактів або зміщення в семантичному полі поняття).

Приховування інформації виявляється у замовчуванні або приховуванні важливих якісних чи кількісних ознак інформації у кожному конкретному просторі-часі. Частіше використовують метод часткового висвітлення, дисперсного чи вибіркового подання матеріалу.

Спосіб подання інформації відіграє часто вирішальну роль у тому, щоб зміст, який передається, був сприйнятий так, як необхідно його відправникові [8, с. 13]. У способі подання інформації важливого значення набуває комплексний вплив уваги та емоційної пам'яті на процес активації образів, які здатні запустити процес формування поглядів у свідомості в заданому напрямі. З цією метою відбувається руйнування бар'єрів історичної та короткотривалої пам'яті для створення сприятливої атмосфери навіювання [7, с. 17].

Формами маніпулятивного впливу є *фальсифікації, дезінформація та негативна міфологізація*.

Фальсифікація – це свідоме викривлення фактів і подій з метою перекодування колективної свідомості народу.

Методи фальсифікації – це насамперед підробка документів, замовчування, вигадкування і довільне тлумачення фактів, що унеможлиблюють створення реальної картини та негативно впливають на громадську думку, суспільно-політичну позицію й діяльність як окремої особистості, так і усього суспільства.

Дезінформація – це хибна інформація, яка свідомо надається противнику для більш ефективного ведення бойових дій власними збройними силами, неповна або повна, але застаріла інформація, а також спекулятивне використання її частин у спотвореному вигляді.

Різновидами дезінформації є напівправа та «інформаційний шум». Напівправду використовують в інформаційній війні з метою створення ілюзії про успіхи та досягнення з одночасним замовчуванням невдач і провалів. «Інформаційний шум» – це своєрідна «димовою завіса», диверсифікація

негативної інформації через «занурення» у комплекс версій, які «підтверджуються» набором штучно сконструйованих фактів, для творення у свідомості спотвореної інформаційної «картинки» [7, с.18].

Обов'язковим елементом процесів фальсифікації та дезінформації соціуму у добу сучасного інформаційного суспільства є *міфологізація* як множина поглядів, уявлень, відчуттів, що існують у підсвідомості для осмислення історичних подій і постатей, основоположних світоглядних, культурних, духовних характеристик народу, які мають для нього пріоритетне, інколи, сакральне значення.

Міфологізація здійснюється через маніпуляцію історичними фактами для досягнення мети сучасної геополітики; створення жорсткої конструкції догматів, які ігнорують критичне сприйняття та вимагають лише сліпої віри; ігнорування наукової методології та використання псевдонаукових методик.

Слід зазначити, що маніпулятивні технології у процесах реалізації цілей і завдань інформаційної війни здійснюють методами ідеологічної пропаганди. У цьому контексті знову варто звернутися до сутнісної характеристики відповідних дефініцій.

Ідеологія – система концептуально оформлених уявлень та ідей, яка виражає інтереси, світогляд та ідеали різних суб'єктів політики – класів, націй, суспільства, політичних партій, громадських рухів і виступає формою санкціонування або існуючих в суспільстві панування та влади, або радикального їх перетворення [9, с. 81].

Пропаганду ж можна розглядати як поширення та утвердження в масовій свідомості систематизованих форм логічного мислення, що відображають світоглядні орієнтири особи та суспільства загалом [10, с.5].

Особливостями пропаганди є визнання її як інформаційного процесу, наявність інтерпретаційного характеру пропагандистських акцій, використання емоційного забарвлення пропагандистського повідомлення.

Політична пропаганда – це комунікативна діяльність, яка зорієнтована на формування у свідомості або трансформацію певних установок, переконань, стереотипів цільової аудиторії за допомогою інформаційних та/або маніпулятивних прийомів, технік, методів для досягнення поставлених цілей і завдань [11, с. 3]. Тобто, це діяльність, що передбачає «системне поширення, поглиблене роз’яснення соціально-політичних, економічних, правових поглядів, ідей, теорій та забезпечує формування у суспільстві певних настроїв, закріплення у свідомості громадян тих чи інших цінностей, орієнтацій, уявлень з метою максимального розширення кола прибічників відповідної ціннісної системи» [12, с. 544-545].

Таким чином, «основна психологічна мета пропаганди – вплив на систему ідейних, суспільних і політичних установок людей», де установка – «це сформована під впливом пропаганди, виховання та досвіду відносно стійка організація знань, почуттів і мотивів, які провокують відповідне ставлення людини до ідейних, політичних і суспільних явищ дійсності» [13, с. 258].

Основними *маніпулятивними інструментами пропаганди* є: анонімний авторитет, буденна розповідь, прийом «тримай злодія», емоційний резонанс, ефект бумеранга, ефект ореолу, ефект присутності, інформаційна блокада, коментарі, констатація фактів, помилкова аналогія, відволікання уваги [14].

Практична реалізація завдань ідеологічно-пропагандистського маніпулятивного впливу під час ведення інформаційної війни має такі характерні риси:

- жорстке підпорядкування інформаційних потоків ідеологічно-пропагандистським завданням влади й національним інтересам;
- максимальна централізація пропагандистської діяльності та створення спеціалізованих структур контр- і спецпропаганди;
- тотальне обмеження альтернативних джерел інформації;

- примусова участь у пропагандистських маніпулятивних акціях «публічного каяття» ідеологічного (військового) противника;
- індивідуальна підготовка пропагандистського апарату, опора на еліту чи публічних осіб.

Отже, процес ведення інформаційних війн в умовах сучасного інформаційного суспільства ґрунтується на маніпулятивних технологіях масової свідомості, без знання механізмів реалізації яких неможливо створити й утілити в життя гнучку й ефективну модель протистояння цим війнам.

Джерела та література:

1. Сунь-Цзы, У-цзы. Трактаты о военном искусстве. М.: ООО «Издательство Аст»; Спб.: Terra Fantastica, 2002. 558 с.
2. Клаузевиц К. О войне : [В 2 т.]. М. : АСТ; СПб. : Terra Fantastica, 2002. Т.2.
3. Магда Є. В. Виклики гібридної війни: інформаційний вимір. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2014. №5. С.138-142.
4. Гула Р.В., Дзьобань О.П., Передерій І.Г., Павліченко О.О., Філь Г.О. Інформаційна війна: соціально-онтологічний та мілітарний аспекти : монографія. К. : „Каравела”, 2020. 288 с.
5. Павліченко О.О. Сутнісні характеристики сучасної інформаційної війни. *Науковий семінар «Інформаційна агресія Російської Федерації проти України»: тези доповідей, 25 жовтня 2018 року*. Х., 2018. С. 43–44.
6. Oxford English Dictionary, second edition, edited by John Simpson and Edmund Weiner, Clarendon Press, 1989, twenty volumes, hardcover URL: <http://www.oed.com/>
7. Серов А. О роли дезинформации в современных конфликтах и войнах. *Зарубежное военное обозрение*. М., 2011. № 7. – С. 15-21.

8. Жарков Я.М., Компанцева Л.Ф., Остроухов В.В., Петрик В.М., Присяжнюк М.М., Скулиш Є.Д. Історія інформаційно-психологічного протиборства: підруч. К., 2012. 212 с.
9. Новая философская энциклопедия: в 4 т. Т. II. М., 2010.
10. Скуленко М.І. Логічні засади пропаганди: монографія. – Запоріжжя, 2010. 311 с.
11. Яковлева Н.І. Пропаганда як складова політичної комунікації: автореф. дис. ... канд. політ. наук: спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси». К., 2010. 16 с.
12. Політологічний енциклопедичний словник. Упор. В.П. Горбатенко; за ред. Ю.С. Шемшученка та ін. К.: Вид-во Генеза, 2004. 736 с.
13. Войтасик Л. Использование психологии в системе пропаганды. *Реклама: внушение и манипуляция. Медиа-ориентированный подход.* – М., 2001. – С. 257–260.
14. Присяжнюк М.М. Прийоми маніпулювання свідомістю людей через засоби масової інформації. URL: <http://www.nbu.gov.ua /portal/natural/sitsbo/01-18/01-18.pdf>

Руслан Гула
м. Харків

КОНЦЕПЦІЯ ТЕРОРИСТИЧНОЇ ВІЙНИ В ПАРАДИГМІ ГІБРИДНОГО ПРОТИСТОЯННЯ (ЗА ДОСВІДОМ ЛОКАЛЬНИХ КОНФЛІКТІВ ХХІ СТ.)

Динамічні зміни сучасного світу набули такого глобального характеру, що процес аналізу ситуації та прогнозування не завжди здатний ефективно враховувати системні зрушення у структурі та тенденціях вибору напряму розвитку. Тому концепція сучасної війни сьогодні абсолютно змінилася [1].